

SZTUKA WOJENNA W OBRONNOŚCI PAŃSTWA

THE ART OF WAR IN STATE DEFENCE

Michał Huzarski¹

WYDZIAŁ LOGISTYKI WAT
INSTYTUT SYSTEMÓW BEZPIECZEŃSTWA I OBRONNOŚCI

Abstract: The article outlines chosen topics of the art of war in relation to the expected raising of state security efficiency. It comprises the chosen theoretical and normative attitudes for security as well as current problems of the art of war. The core of strategy, operational knowledge and tactics with regard to national realities as well as allies' obligation has been explained. Military operations in today's conditions as well as joined operations have mentioned.

Streszczenie: Artykuł przedstawia wybrane zagadnienia sztuki wojennej w relacji z oczekiwanym podwyższaniem skuteczności obronności państwa. Zaprezentowano w nim wybrane elementy podstaw teoretycznych i normatywnych obronności oraz aktualne problemy sztuki wojennej. Wyjaśniono istotę strategii, sztuki operacyjnej i taktyki, z uwzględnieniem realiów narodowych i zobowiązań sojusznicznych. Odniesiono się też do operacji wojennych w obecnych uwarunkowaniach i wyjaśniono istotę operacji połączonych.

Keywords: state security, art of war, strategy, art of operations, tactics.

Słowa kluczowe: obronność państwa, sztuka wojenna, strategia, sztuka operacyjna, taktyka, operacja.

Wprowadzenie

Przedstawiona w niniejszym artykule problematyka została opracowana w wyniku inspiracji zawartej w projekcie publikacji periodyku pt. „Przegląd Nauk o Obronności” (PNoO), redagowanego przez zespół pracowników Instytutu Systemów Bezpieczeństwa i Obronności (ISBiO) Wydziału Logistyki (WLO) Wojskowej Akademii Technicznej (WAT). Koresponduje to także z istniejącą potrzebą wzbogacania teorii i nawarstwiania doświadczeń mieszczących się w przedmiocie badań dyscypliny nauk o obronności, umiejscowionej typologicznie od 2011 roku

¹ Michał Huzarski jest profesorem zwyczajnym w Instytucie Systemów Bezpieczeństwa i Obronności Wydziału Logistyki WAT; zainteresowania naukowe: teoria polemologii, problemy wojny i pokoju, przyczyny i zagrożenia wojenne, zagrożenia bezpieczeństwa państwa, strategie bezpieczeństwa narodowego RP; autor wielu publikacji książkowych i artykułów w tym zakresie.

Michał Huzarski is a full professor at the Institute of Security and Defence Systems the Faculty of Logistics WAT. Research interests: theory of polemology, the problems of war and peace, the causes and risks of war, risks the security of the State, the national security strategies; author of many books and articles in this area.

w dziedzinie nauk społecznych. Ponadto, istotne jest poszerzanie wiedzy merytorycznej w zakresie problemowym programu kształcenia na kierunku obronność państwa o profilu praktycznym realizowanym w ISBiO.

Zapowiedziana problematyka jest przedmiotem zainteresowania wielu środowisk, które zajmują się zarówno naukami o obronności, jak i naukami o bezpieczeństwie. Są to nauki o relatywnie krótkim okresie identyfikacyjnym przedmiotu badań. Wymagają zatem intensyfikacji wysiłków tworzących czytelne podstawy teoretyczne i stosowne relacje, przy zachowaniu ich tożsamości teoretycznej.

Sprawdzoną płaszczyzną wzbogacania wiedzy w przedmiotowym zakresie jest gromadzenie i wymiana doświadczeń, w tym także publikowanie rezultatów badawczych i poglądów wnoszących elementy innowacyjności. Takiemu podejściu sprzyja stworzona możliwość prezentowania referatów w zaproponowanym nowym periodyku. Jest wiele obszarów tematycznych, które mogą być podejmowane w ramach wzbogacania nauk o obronności. Kierując się tymi przesłankami i wiodącą pozycją sił zbrojnych w strategii obronności, uznano, że nawiązanie do obecnego znaczenia sztuki wojennej w zapewnieniu wymaganego poziomu obronności państwa może wnieść stosowne wartości teoretyczne, z możliwością ich praktycznego wykorzystania. Warto przy tym podkreślić zarówno historyczną pozycję sztuki wojennej, jak i jej postępujące zmiany wprowadzane stosownie do trendów rozwojowych i realnych uwarunkowań środowiska bezpieczeństwa i obronności.

1. Podstawy obronności państwa

Wyjaśniając istotę obronności państwa, wskazane jest nawiązanie do dyscypliny nauki o obronności, która obejmuje problematykę obronną w zakresie: systemu obronnego państwa, teorii sztuki wojennej, w tym strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. Przedmiotem badań tej dyscypliny są przygotowania obronne państwa, organizacja i rozwój systemu obronnego państwa, w tym sił zbrojnych, a także organizacja i prowadzenie działań obronnych, operacji wojskowych, dowodzenie oraz szkolenie wojsk. Badania w tej dyscyplinie powinny służyć tworzeniu podstaw teoretycznych i rozwojowi systemu obronnego państwa oraz teorii sztuki wojennej i kierowania wojskami.

W innym ujęciu (wg W. Kaczmarka) nauki o obronności obejmują teoretyczne podstawy praktycznych rozwiązań w zakresie przygotowania i działania systemu obronnego, w różnych warunkach i stanach jego funkcjonowania².

Obronność powinna być postrzegana zarówno w *kategoriach wewnętrznych*, jak i *zewnętrznych*, bowiem w obecnych uwarunkowaniach *globalnego i regionalnego bezpieczeństwa* państwa nie mają możliwości zapewnienia samodzielnie wymaganego poziomu w tym zakresie. Ponadto funkcjonujemy w okresie dynamicznych zmian uwarunkowań i pojawiania się nowych, trudnych do przewidywania, *wyzwań*

² M. Huzarski, J. Wołęjszo (red.), *Leksykon obronności. Polska i Europa*, Bellona 2014, s. 13.

i zagrożeń. Wskazane jest przy tym podkreślenie znaczenia relacji zachodzących między nauką o obronności a nauką o bezpieczeństwie, które wskazują na wspólne obszary zainteresowania naukowego, ale również określają obszary identyfikujące tożsamość tych nauk.

Jak podkreśla A. Tomaszewski, w obszarze zainteresowania nauk o obronności jest przede wszystkim strategia i system obronny państwa, jego siły zbrojne oraz zagrożenia zewnętrzne i sojusze. Zalicza do nich:

- współczesne zagrożenia militarne i niemilitarne, wobec których możliwe lub konieczne jest użycie potencjału wojskowego,
- strukturę, zasady funkcjonowania i rozwoju systemu obronnego państwa (komponent wojskowy i cywilny),
- projektowanie i przygotowanie sił zbrojnych do zadań na obszarze kraju i poza jego granicami, w strukturach NATO,
- przygotowanie i udział komponentów sił zbrojnych w operacjach poza granicami kraju,
- funkcjonowanie sił zbrojnych w czasie pokoju i kryzysu, rozwój sztuki operacyjnej i taktyki rodzajów wojsk,
- metody szkolenia wojsk i sztabów oraz ocenę ich przygotowania, system i organizację dowodzenia w operacjach,
- zarządzanie obronnością i siłami zbrojnymi w czasie pokoju, współdziałanie sił zbrojnych z pozostałymi podmiotami systemu bezpieczeństwa państwa.

Wymieniony wyżej autor wskazuje obszary specyficzne dla tej dyscypliny³. Wyróżnikiem uzasadniającym przyjęty podział są specjalności nauk o obronności uprawiane w szkołach (akademiach) wojskowych związane z operacjami wojskowymi i praktyką szkolenia wojsk, którymi nie mają możliwości zajmować się ośrodki cywilne.

Po porównaniu różnych ujęć przedmiotu badań nauk o obronności można było określić ich syntetyczne, wyróżniające ujęcie, które zawiera:

- system obronny państwa i jego rozwój;
- przygotowanie sił zbrojnych do zadań na obszarze kraju i poza jego granicami,
- teorię sztuki wojennej, w tym strategię, sztukę operacyjną i taktykę;
- organizację i prowadzenie działań obronnych, operacji wojskowych, dowodzenie oraz szkolenie wojsk.

Wyżej przedstawione obszary penetracji poznawczej interesującej nas dyscypliny naukowej stwarzają pewne podstawy do wskazania istoty *obronności państwa*, którą można określić jako odpowiednio zorganizowane i przygotowane zasoby oraz podejmowane działania w kraju i na arenie międzynarodowej (w tym zawieranie układów i sojuszy) w celu uzyskania określonej zdolności do monitorowania zagrożeń, głównie zewnętrznych o charakterze militarnym, oraz skutecznego im prze-

³ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce*, [w:] A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015, s. 44, 45.

ciwdziałania⁴. Jesteśmy zgodni co do tego, że obronność to jeden z podstawowych zakresów działalności państwa, mający na celu przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom. Dokonując analizy treści definicji obronności państwa, dostrzec można, że mimo wyjaśnienia znaczenia tego terminu w znaczeniu ogólnym, można też zauważyć, że „obronność” jest szczególnie związana z działalnością obronną państwa. Aby uzyskać oczekiwaną sprawność i skuteczność w tym zakresie, przyjmuje się zastosowanie podejścia systemowego. Stąd, zgodnie z zapisami Strategii obronności RP (2009), System Obronny Państwa (SOP) stanowi skoordynowany zbiór elementów kierowania i elementów wykonawczych, a także realizowanych przez nie funkcji i procesów oraz zachodzących między nimi relacji. SOP tworzą wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych, odpowiednio do tych zadań zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane.

SOP składa się z trzech podsystemów:

- 1) podsystemu kierowania obronnością państwa – utworzonego z organów władzy i administracji publicznej wraz z obsługującymi urządami i niezbędną infrastrukturą oraz organów dowodzenia Sił Zbrojnych RP;
- 2) dwóch podsystemów wykonawczych:
 - podsystemu militarnego – utworzonego z Sił Zbrojnych RP;
 - podsystemu niemilitarnego – utworzonego ze struktur wykonawczych administracji publicznej, przedsiębiorców oraz innych jednostek organizacyjnych⁵.

Siły Zbrojne RP są podstawowym elementem systemu obronnego państwa, przeznaczonym do skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa i obronnej. Siły Zbrojne RP utrzymują gotowość do realizacji trzech rodzajów misji:

- zagwarantowanie obrony państwa i przeciwstawienie się agresji;
- udział w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej oraz w operacjach reagowania kryzysowego i humanitarnych;
- wspieranie bezpieczeństwa wewnętrznego i pomoc społeczeństwu.

W misji zapewnienia zdolności państwa do obrony i przeciwstawienia się agresji w ramach zobowiązań sojuszniczych Siły Zbrojne RP utrzymują gotowość do realizacji zadań związanych z:

- obroną i ochroną nienaruszalności granic RP;
- udziałem w działaniach antyterrorystycznych w kraju i poza nim;
- udziałem w rozwiązywaniu lokalnego lub regionalnego konfliktu zbrojnego na obszarze odpowiedzialności NATO lub poza nim;
- udziałem w operacji obronnej poza obszarem kraju odpowiednio do zobowiązań sojuszniczych w ramach artykułu 5 TP; prowadzeniem strategicznej operacji obronnej na terytorium RP.

Wymaga się utrzymywania przez Siły Zbrojne RP zdolności do: udziału w operacjach pokojowych i reagowania kryzysowego prowadzonych przez NATO, UE, ONZ

⁴ A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015, s. 40.

⁵ *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej (2009)*, s. 12-13.

oraz innych operacjach wynikających z porozumień międzynarodowych; udziału w operacjach humanitarnych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe.

W celu wypełnienia misji związanej ze wspieraniem bezpieczeństwa wewnętrznego i pomocą społeczeństwu Siły Zbrojne RP utrzymują zdolność do realizacji zadań polegających na: monitorowaniu i ochronie przestrzeni powietrznej oraz wsparciu ochrony granicy lądowej i wód terytorialnych; prowadzeniu działalności rozpoznawczej i wywiadowczej; monitorowaniu skażeń promieniotwórczych, chemicznych i biologicznych na terytorium kraju⁶.

Powyższe wyjaśnienia dotyczące systemu obronnego państwa znajdujemy też w *Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* (2013). Podkreślana jego sprawność determinowana jest harmonijnym współdziałaniem jego podsystemów – kierowania i wykonawczych. Wiele uwagi poświęca się Siłom Zbrojnym RP, potwierdzając, że są one podstawą systemu obronnego państwa. Są gwarantem obrony państwa i przeciwstawienia się agresji w ramach zobowiązań sojuszniczych, biorą udział w stabilizowaniu sytuacji międzynarodowej, wspierają bezpieczeństwo wewnętrzne i niosą pomoc społeczeństwu w trudnych sytuacjach. Stąd utrzymujący się wysoki poziom aprobaty społecznej dla Sił Zbrojnych RP⁷.

2. Sztuka wojenna, wybrane zagadnienia

2.1. Rys historyczny

Na temat sztuki wojennej i jej historii napisano wiele opracowań. Przedmiotowa problematyka pojawia się epizodycznie w różnych dyscyplinach naukowych. Jej istotą na przestrzeni dziejów, współcześnie i prognostycznie zajmują się specjaliści, zarówno z zakresu historii wojskowości, jak i badacze i pragmatycy funkcjonujący w dyscyplinie nauk o obronności, gdzie uprawiana jest sztuka wojenna kwalifikowana typologicznie jako specjalność. W ocenie historycznej rozpoczynamy od określenia jej początków. Źródła historyczne wskazują, że teoria sztuki wojennej zrodziła się w starożytnych Chinach, gdzie po raz pierwszy zawarta została w traktatach *Siedmioksięgu*, wydanych w okresie od VII do III wieku p.n.e. Wśród traktatów najbardziej znane są zwłaszcza dwa: *O sztuce wojny*, autorstwa Sun-Tzu, i *Księgi wojny* Wu-Tsu. Pierwszy z nich, uważany za wybitnego teoretyka, przeszedł do historii stwierdzeniem: „Osiągnąć sto zwycięstw w stu bitwach nie jest szczytem osiągnięć. Najważniejszym osiągnięciem jest pokonanie wroga bez walki”⁸.

W europejskim kręgu kulturowym w starożytności największy wkład w rozwój teorii sztuki wojennej wnieśli Grecy. Wymienić tu można Ksenofonta, autora kilku

⁶ Ibidem, s. 16-17.

⁷ *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* (2013), s. 8, 13.

⁸ L. Wyszczałski, *Teoria sztuki wojennej w poglądach najwybitniejszych przedstawicieli powszechnej myśli wojennej na przestrzeni dziejów*, [w:] M. Krauze, B. Szulc (red.), *Sztuka wojenna, konteksty teoretyczne i praktyczne*, Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 29.

traktatów teoretycznych, w których m.in. wskazywał na różnice między strategią i taktyką. Jego prace wywarły duży wpływ na sztukę wojenną starożytnej Grecji, a później Rzymu. Był autorem zasad i prognoz rozwoju sztuki wojennej⁹.

W okresie średniowiecza wyróżnić należy dzieła Niccolò Machiavellego dotyczące sztuki wojennej. Dokonał teoretycznego uzasadnienia zmian, jakie zachodziły w zakresie wojskowości. W swym dziele pt. *Książę* m.in. zalecał „...czynny znakomitych mężów poznać, jak postępowali podczas wojen, badać przyczyny ich zwycięstw i klęsk, aby tych ostatnich unikać, a tamte naśladować. ...powiadają, że Aleksander Wielki naśladował Achillesa, Cezar Aleksandra, a Scypion Cyrusa...”¹⁰.

W wyborze akcentów historycznych związanych ze sztuką wojenną znaczące miejsce zarezerwowane jest dla jej klasyka – Carla von Clausewitza, który, u progu XIX wieku, w dziele *O wojnie* zawarł sławną już sentencję, że „wojna jest kontynuacją polityki, tylko innymi środkami”. Wykazał związki i zależności pomiędzy podstawowymi zjawiskami wojny, a także relacje wojny z rzeczywistością społeczną, polityczną, ekonomiczną i techniczną¹¹.

W polskiej myśli wojskowej w odniesieniu do sztuki wojennej pojawiało się wiele opracowań. Wymienić tu można dzieło *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny* S. Mossora, który prognozował przyszłą wojnę w oparciu o wnioski i doświadczenia wojenne, przy uwzględnieniu rozwoju nauki i techniki¹². Warto też podkreślić dorobek naukowców Akademii Sztabu Generalnego WP, w który znaczący wkład wniósł m.in. K. Nożko, stwierdził on, że sztuka wojenna w praktycznym wymiarze oznacza odpowiednie postępowanie dowództw i wojsk podczas przygotowania działań, czyli praktyczną umiejętność wykorzystania wiedzy w konkretnej sytuacji. Podkreślał znaczenie wiedzy i doświadczenia jako podstawy osiągnięcia kunsztu wojennego¹³.

W obecnej identyfikacji wiedzy z zakresu sztuki wojennej najbardziej reprezentatywnym dziełem jest *Teoria sztuki wojennej* autorstwa S. Kozieja. Zawarto w niej zaktualizowany materiał obejmujący w sposób całościowy przedmiotową problematykę, dokonując poprawek i uzupełnień do poprzedniego wydania (1993). W dziele wyeksponowano kwestie teoretyczne, zasady sztuki wojennej, teorię walki zbrojnej i dynamikę działań w wielu wymiarach¹⁴.

Przedstawiając rys historyczny sztuki wojennej, zgodnie z jego istotą, wybrano pewne akcenty, które uznano za ważne i możliwe do zasygnalizowania istoty problemu. Świadomie nie odniesiono się do wielu dzieł i autorów polskich i zagranicznych (Wschodu i Zachodu), którzy wnosili istotny wkład w rozwój sztuki wojennej – uznano, że specjaliści i osoby zainteresowane tą problematyką mogą

⁹ Ibidem, s. 30.

¹⁰ N. Machiavelli, *Książę*, Vesper 2008, s. 60.

¹¹ A. Polak, P. Paździorek, *Wojna, konflikt, kryzys*, AON, Warszawa 2011, s. 8.

¹² Ibidem, s. 11.

¹³ W. Lidwa, *Dylematy taktyki*, Wydawnictwo Menedżerskie PTM, Warszawa 2013, s. 9.

¹⁴ S. Koziej, *Teoria sztuki wojennej*, Bellona, Warszawa 2011.

sięgać do bogatej skarbnicy historycznej wiedzy o sztuce wojennej w wybranych zakresach.

2.2. Wyjaśnienia terminologiczne

Zgodnie z zapowiedzią w tytule artykułu, przedmiotem naszego zainteresowania jest sztuka wojenna w kontekście jej znaczenia dla obronności państwa. Ze względu na zarysowany wyżej historycznie ukształtowany obszerny zakres przedmiotowej wiedzy pozostają nam odniesienia do wybranych, uznanych za istotne, kwestii terminologicznych związanych ze sztuką wojenną. Zaczniemy od jej definicji.

Sztuka wojenna – ogół uporządkowanej i uzasadnionej wiedzy o wojnie, o istocie i charakterze wojen jako zjawisku społecznym oraz o zasadach i sposobach przygotowania państwa i sił zbrojnych do wojny. To również: uzasadniona historycznie i naukowo wiedza o sposobach prowadzenia działań wojennych (walk, bitew, operacji). W starożytności zaliczana do filozofii¹⁵.

Sztuka wojenna to w najogólniejszym znaczeniu teoria i praktyka przygotowania i prowadzenia zbrojnych działań wojennych. Z jednej strony oznacza specjalność naukową, której podstawą badań są zagadnienia przygotowania i prowadzenia tych działań. Z drugiej, praktyczne postępowanie dowództw i wojsk w zakresie ich przygotowania i prowadzenia. Możemy ją też zdefiniować jako teorię i praktykę organizowania i prowadzenia wojen. Sztuka wojenna to dziedzina wiedzy i umiejętności praktycznego użycia sił zbrojnych do kształtowania bezpieczeństwa narzędziami walki zbrojnej oraz metodami odpowiednimi do osiągnięcia celów. Przedmiotem jej zainteresowania jest prognozowanie i planowanie rozwoju sił zbrojnych oraz użycie ich w okresie pokoju, kryzysu i wojny¹⁶.

Na temat sztuki wojennej i jej istoty wypowiedziało się wielu specjalistów. W głównym nurcie dostrzec można pewną zgodność, natomiast w szczegółach jest to nadal temat otwarty. W lapidarnym ujęciu przyjąć można, że sztuka wojenna to teoria i praktyka zbrojnych działań wojennych. Teoretycy są zgodni co do części składowych sztuki wojennej, do których zalicza się: **strategię, sztukę operacyjną i taktykę**.

Przedmiotem badań sztuki wojennej są możliwości, sposoby oraz uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne całokształtu przygotowania państwa do wojny. Jest nim także skuteczne prowadzenie działań wojennych o różnej skali, aby przy jak najmniejszych stratach osiągnąć cele wyznaczone przez czynniki polityczne¹⁷.

Strategia wojenna (w ujęciu historycznym) była dziełem sztuki wojennej obejmującym przygotowanie i prowadzenie wojny jako całości oraz jej poszczególnych kampanii i bitew.

¹⁵ pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_wojenna (16.05.2016).

¹⁶ A. Polak, J. Joniak (red.), *Sztuka wojenna*, AON, Warszawa 2014, s. 7.

¹⁷ W. Kaczmarek, *Działania operacyjne wojsk lądowych*, AON, Warszawa 2004, s. 10.

Współcześnie, zdaniem autorów *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, to część strategii obronnej obejmująca teorię i praktykę funkcjonowania państwa w warunkach wojny oraz sposoby jej prowadzenia, w ujęciu ogólnym i długofalowym.

Dla F. Skibińskiego strategia wojenna oznaczała strategię (wojskową, militarną). W innej z definicji strategii wojennej zapisano, że jest to system poglądów naukowych na prawidłowości wojny jako walki zbrojnej prowadzonej w imię określonych interesów. Na podstawie studiów i doświadczeń z wojen, sytuacji wojskowo-politycznej, ekonomicznej, nowych środków walki i poglądów prawdopodobnego przeciwnika, strategia wojenna bada (między innymi): warunki i charakter przyszłej wojny, sposoby jej przygotowania i prowadzenia, rodzaje sił zbrojnych i zasady ich wykorzystania¹⁸.

Sztuka operacyjna jest najmłodszym dziełem współczesnej sztuki wojennej, jej genezy należy szukać w latach dwudziestych XX wieku. Podstawy teorii sztuki operacyjnej zostały określone w byłym ZSRR, ale jej przedmiot zainteresowania identyfikowano w obszarze teorii i praktyki sztuki wojennej w formie operacji w pierwszej połowie XVII wieku.

Genezy sztuki operacyjnej, jako teorii organizowania i prowadzenia operacji, wielu autorów szuka w powstaniu masowych armii, rozwoju naukowo-technicznym oraz rozwoju przestrzennym walki zbrojnej. Początków sztuki operacyjnej należy poszukiwać w praktycznym rozwoju operacji, ale również zasadne jest postrzeganie jej rozwoju w permanentnie zmieniających się uwarunkowaniach osiągnięcia celu militarnego konfliktu¹⁹.

Sztuka operacyjna to dział sztuki wojennej zajmujący się teorią i praktyką przygotowania i prowadzenia działań w wymiarze operacyjnym. Są to działania prowadzone przez związki operacyjne (zgrupowania operacyjne wojsk, niekiedy związki taktyczne) jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych, w ich efekcie upatruje się realizację celów w wymiarze strategicznym²⁰.

Istota sztuki operacyjnej polega na tym, że jej zainteresowania poznawcze obejmują przygotowanie i prowadzenie działań operacyjnych przez zgrupowania (komponenty) z różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk ukierunkowanych na osiągnięcie zamierzonych celów oraz ich wspólne działanie w ramach operacji wojennych i operacji poniżej progu wojny²¹.

Sztuka operacyjna – w obecnej interpretacji – to specjalność naukowa zajmująca się teorią operacji i umiejętnościami stosowania jej wiedzy do planowania i używania zgrupowań zadaniowych uczestniczących w osiągnięciu celów strategii wojskowej oraz metodami poznania operacji. Głównym obiektem badań jest **operacja**, definiowana jako skoordynowane czasowo i przestrzennie działanie

¹⁸ Ibidem, s. 29.

¹⁹ A. Polak, J. Joniak, *Sztuka...*, op. cit., s. 36.

²⁰ W. Kaczmarek, *Działania...*, op. cit., s. 21.

²¹ Ibidem, s. 22.

wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych prowadzone z zamiarem osiągnięcia celu strategicznego. Operacja jest głównym obiektem badań, ale w niej możemy wyróżnić szczegółowe przedmioty zainteresowania poznawczego sztuki operacyjnej (więcej o operacji w kolejnej części referatu). Szczegółowym przedmiotem badań sztuki operacyjnej są czynniki operacyjne (siły, czas, obszar, informacja), relacje pomiędzy czynnikami operacyjnymi, cele oraz metody ich osiągania.

Sztuka operacyjna jako specjalność naukowa dzieli się na **podstawy sztuki operacyjnej i teorie operacji**. Z kolei **teoria sztuki operacyjnej** identyfikowana jest w aspekcie jej struktury, obiektu zainteresowania i przedmiotu badań oraz celu poznawczego i utylitarneho. Wyróżnia się: operacje wojenne, operacje reagowania kryzysowego i operacje pokojowe²². Aktualna identyfikacja wiedzy o sztuce operacyjnej, z mocnym akcentem sojusznicy i koncepcji prognostycznych, zawarta jest w monografii P. Paździorka, która zajmuje się wojskową myślą operacyjną końca XX i XXI wieku²³.

Taktyka to część składowa sztuki wojennej obejmująca teorię i praktykę przygotowania i prowadzenia walki przez żołnierzy, pododdziały, oddziały i związki taktyczne²⁴.

Powyższa definicja wskazuje, że odnosi się ona do **taktyki militarnej**. Akcent militarny wynika z potrzeby podkreślenia odrębności specjalistycznej. Bowiem sam termin „**taktyka**” jest używany także w różnych kontekstach, nie tylko związanych z bezpieczeństwem i obronnością oraz sztuką wojenną²⁵. Klasyfikacja taktyki ujmowana w dokumentach normatywnych i opracowaniach teoretycznych dotyczących rodzajów sił zbrojnych jest w swym ogólnym podziale tożsama i dzieli się na:

- taktykę wojsk lądowych,
- taktykę sił powietrznych,
- taktykę marynarki wojennej,
- taktykę sił specjalnych.

Wcześniej dzielono ją na taktykę ogólną i taktykę rodzajów wojsk. Jednak zaistniałe uwarunkowania, zwłaszcza zaś potrzeby dostosowania się do wymagań sojusznicy, przyczyniły się do wprowadzania określonych zmian. Dotyczą one wszystkich rodzajów sił zbrojnych i obejmują:

- teoretyczne podstawy taktyki,
- taktykę działań w stanach pokoju, kryzysu i wojny,
- wsparcie działań.

Dostrzegamy, że zrezygnowano z dotychczasowego podziału na dwa komponenty taktyki. Wprowadzono natomiast podział w nawiązaniu do pokoju, kryzysu i wojny z uwzględnieniem wyodrębnienia wsparcia działań, które obecnie obejmuje

²² A. Polak, J. Joniak, *Sztuka...*, op. cit., s. 80-81.

²³ P. Paździorek, *Wojskowa myśl operacyjna w konfliktach przelomu XX i XXI wieku*, Adam Marszałek, Toruń 2016.

²⁴ M. Huzarski, *Zagadnienia taktyki wojsk lądowych*, Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 19.

²⁵ Szerzej o klasyfikacji i terminologii taktyki [w:] M. Huzarski, *Wpływ nowych wyzwań i zagrożeń na zmiany w taktyce wojsk lądowych*, Warszawa 2002, s. 17-22.

wsparcie ogniowe i zabezpieczenie działań, tak na poziomie taktycznym, jak i operacyjnym. Przy pewnej odrębności organizacyjno-funkcjonalnej wsparcie działań powinno być wykonywane przede wszystkim na korzyść wojsk realizujących zadania o charakterze rozstrzygającym. Wymaga to jednak stosownych **uzgodnień koordynacyjnych**. Przedmiotem uzgodnień stają się kwestie ogniowe i zabezpieczenia w dowiązaniu do *zadań, czasu, terenu i obiektów*, natomiast szczegółowe wykonawstwo powinno być realizowane zgodnie z zasadami specjalistycznymi rodzajów wojsk.

Istnieją także przesłanki uzasadniające potrzebę wprowadzenia zmian typologii działań taktycznych, w których można wyodrębnić:

- a) działania przygotowawcze – przemieszczenia i rozmieszczenia;
- b) działania bojowe;
- c) działania reagowania kryzysowego:
 - działania wsparcia pokoju,
 - działania z użyciem siły militarnej lub demonstracja jej użycia.

W powyższym ujęciu zachowujemy pewną konsekwencję w połączeniu działań taktycznych z określonymi stanami, przy jednoczesnym wskazaniu na potrzebę wykonywania stosownych przegrupowań przed realizacją zadań zasadniczych. Można też prognozować kierunki zmian w tych działaniach.

3. Operacje wojenne, operacje połączone

W wyjaśnianiu relacji między obronnością a sztuką wojenną ważny jest opis istoty operacji wojennych i znaczenia operacji połączonych, zwłaszcza w wymiarze sojuszniczym. Dlatego też w kolejnych częściach referatu przybliżymy tę problematykę.

„**Operacja**” jest terminem popularnym, często używanym przez autorów reprezentujących różne dziedziny, dyscypliny i specjalności naukowe. Ma swe znaczące miejsce w języku polskim i używany jest w różnych kontekstach. Jest terminem wieloznacznym, kojarzonym często z operacją medyczną, finansową, handlową itp. Nas interesują operacje militarne – wszystkie operacje, w których używane są siły zbrojne.

Operacje militarne możemy podzielić na:

- operacje o charakterze zbrojnym, prowadzone podczas działań wojennych – nazywane w znaczeniu wojskowym operacją;
- operacje inne niż wojna.

Operacja to uzgodnione co do celu, miejsca i czasu bitwy, walki, uderzenia ogniowe i manewry poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk prowadzone pod jednym dowództwem, by osiągnąć cel strategiczny przy minimalnych stratach własnych²⁶.

²⁶ Słownik z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2002, s. 90.

Operacje militarne inne niż wojna to działania, w których siły wojskowe są wykorzystywane do przywracania pokoju lub utrzymania stabilizacji (jeśli jest to możliwe bez działań bojowych), w sytuacjach gdy potencjalny konflikt lub agresja stwarzają zagrożenie dla pokoju²⁷.

Odnosząc się do **wojny, działań wojennych i konfliktu zbrojnego**, wskazane są wyjaśnienia związane z obecnym ich postrzeganiem. Wojna jest jedną z form konfliktu zbrojnego. Będąca przedmiotem naszego zainteresowania „**wojna**” jest różnie definiowana, zależnie od okresu historycznego i przyjmowanych kryteriów. Klasyczna definicja wojny C. Clausewitza zakładająca ścisły związek polityki państwa i wojny oraz potraktowanie wojny jako instrumentu polityki jest obecnie krytykowana. Zgodzić się należy z B. Balcerowiczem, że przedmiotem krytyki jest uproszczona formuła definicji wojny, bez głębszej refleksji nad jej istotą wyrażaną w różnych miejscach dzieła *O wojnie*. Autor wskazuje przy tym na **kluczowe aspekty wojny**, do których zalicza m.in.: dalszy ciąg stosunków politycznych przejawiających się w aktach przemocy, mających na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli, obezwładnienie i rozbrojenie wroga, pozbawienie go zdolności do walki. Wymieniony autor proponuje, aby nie odstępować od klasycznych celów wojny, lecz poszerzyć je o cele niemotywowane politycznie.

Przy przyjęciu kryterium zaangażowania społecznego, potencjałów oraz sił zbrojnych stron termin „**wojna**” dotyczy tych konfliktów, w których społeczeństwa (państwa) angażują całość lub *gros* swoich zasobów i następuje bardzo wysoka intensyfikacja aktywności militarnej²⁸.

Mimo wyraźnej obecnie dominacji operacji innych niż wojna, powinniśmy nadal utrzymywać gotowość do **operacji wojennych**. Ten obowiązek wynika z postanowień doktryny wojskowej RP, w której m.in. przewiduje się:

- obronę terytorium kraju,
- udział w likwidowaniu konfliktu lokalnego na obszarze NATO, zgodnie z art. 5 traktatu waszyngtońskiego, lub poza obszarem odpowiedzialności NATO;
- uczestnictwo w strategicznej operacji obronnej na terytorium RP;
- udział w operacji obronnej poza obszarem kraju, odpowiednio do zobowiązań sojuszniczych i koalicyjnych²⁹.

Z tak sformułowanych zadań dla Sił Zbrojnych RP wnioskować można, że klasyczne operacje wojenne, zwane nadal „operacjami”, są ciągle aktualne. Należy je jednak doskonalić, zgodnie ze zmianami uwarunkowań, charakterem zadań i celami stawianymi do osiągnięcia. Mimo doktrynalnych akcentów obronnych, operacje te można generalnie podzielić na **obronne** (defensywne) i **zaczepne** (ofensywne). Wskazane jest zrezygnowanie z wyodrębniania operacji opóźniających, bowiem mieszczą się one w operacjach obronnych.

²⁷ Ibidem, s. 91.

²⁸ Ibidem, s. 117.

²⁹ *Strategia wojskowa Rzeczypospolitej Polskiej*, MON, Warszawa 2004, s. 17.

W związku z wprowadzeniem sił specjalnych do grupy rodzajów sił zbrojnych zaistniała potrzeba wypracowania teorii i przygotowania praktycznego do **operacji specjalnych** jako trzeciego rodzaju operacji. Można tu wykorzystać doświadczenia innych armii, na przykład wnioski z operacji sił specjalnych armii Stanów Zjednoczonych w Afganistanie.

Zmieniają się składy zgrupowań operacyjnych (nazywane obecnie **siłami zadaniowymi**), sposoby działań i stawiane cele do osiągnięcia. Nie nastąpiły tu jednak diametralne zmiany, które były przepowiedane bezpośrednio po zamachach terrorystycznych przeprowadzonych 11 września 2001 roku i późniejszych aktach terroru.

Nadal aktualne są klasyczne zasady prowadzenia współczesnych działań operacyjnych i taktycznych. Przykładem mogą być operacje sił koalicyjnych podczas wojen w Zatoce Perskiej, w tym zwłaszcza wykonywanie przegrupowań wojsk i działań zaczepnych. Były to powietrzno-lądowe uderzenia na kierunkach zgrupowań operacyjnych. Testowano przy tym nowoczesne systemy dowodzenia (sieciorcentryczne), uzbrojenia i logistycznego zasilania. Ponadto obecne prowokacyjne działania wojsk rosyjskich i prowadzone operacje ich sił powietrznych w Syrii potwierdzają, że istnieje wiele przesłanek przemawiających za potrzebą utrzymywania w gotowości stosownych sił do prowadzenia operacji militarnych o charakterze wojennym, zarówno na obszarze kraju, jak i poza jego granicami.

Operacje połączone stają się obecnie przedmiotem szczególnego zainteresowania w środowisku specjalistów wojskowych. Wynika to z wielu przyczyn, z których najważniejsze to nasza integracja z NATO i Unią Europejską, a także wypełnianie zobowiązań wobec ONZ. Problematyka działań, które noszą znamiona połączonych, nie jest nowa – ma ona bogatą historię, zarówno w zakresie działań militarnych, jak i niemilitarnych. Historyczne już operacje frontowe, armijne i działania operacyjnych grup manewrowych przewidywały wspólne działania rodzajów sił zbrojnych i wojsk z zamiarem osiągnięcia określonego celu. Jednak wspomniane wcześniej przyczyny zdynamizowały wzrost zapotrzebowania na opracowania teoretyczne i koncepcje działań pragmatycznych wymagających łączenia wysiłków wielu komponentów w różnych zakresach i wymiarach. Rzecz w tym, że wymienione operacje prowadzone były samodzielnie przez rodzaje sił zbrojnych, a współdziałanie polegało na uzgodnieniach co do wzajemnego wsparcia między wykonawcami zadań. Natomiast wyróżnikiem obecnych operacji połączonych, w rozumieniu natowskim, jest **jednolite dowodzenie operacyjne** zmierzające do osiągnięcia zamierzonych celów. Operacja połączona to działania, w których biorą udział co najmniej dwa rodzaje sił zbrojnych **kierowane przez jednego dowódcę**³⁰.

Istota operacji połączonych wyraża się w synchronizacji wysiłków wojsk i środków rodzajów sił zbrojnych podczas realizacji zadań operacji, wykorzystaniu ich zróżnicowanych możliwości tak, aby w rezultacie efektu synergiczności skutki

³⁰ J. Pawłowski, *Istota operacji połączonych*, [w:] *Działania (operacje) połączone. Materiały z konferencji naukowej*, AON, Warszawa, 2002, s. 17.

połączonych działań były większe niż zwykła suma skutków działania rodzajów sił zbrojnych z osobna³¹.

Operacje połączone można także podzielić na **narodowe** i **wielonarodowe**, które mają szczególny charakter. Wymaga się w nich bowiem zgodnego i efektywnego działania pod jednym dowództwem, tak podczas wojny, jak i w sytuacjach kryzysowych, i prowadzenia operacji pokojowych. Ponadto każda operacja ma określoną specyfikę, która niejako dyktuje sposób jej przygotowania i przeprowadzenia.

Operacje połączone to całokształt przedsięwzięć militarnych i niemilitarnych planowanych przez kierownictwo strategiczne i realizowanych przez jednolite dowództwo operacyjne dla osiągnięcia celu strategicznego (uzyskania rozstrzygnięcia). W operacji takiej biorą udział komponenty co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych. Mogą w niej uczestniczyć również instytucje i organizacje pozamilitarne. Operacje połączone mogą wynikać z zobowiązań ujętych w art. 5 traktatu waszyngtońskiego lub konieczności reagowania kryzysowego, jak też mogą być operacjami pokojowymi³².

Jeśli przyjmiemy kryterium charakteru zadań środowiska, wówczas operacje połączone dzielimy na: **powietrzno-lądowe**, **powietrzno-morskie** i **lądowo-morskie**. W operacji połączonej biorą udział wyłącznie narodowe komponenty sił zbrojnych.

Operacja sojusznicza prowadzona jest przez wojska dwóch lub więcej państw. W **sojuszniczej operacji połączonej** biorą udział komponenty co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych z co najmniej dwóch państw. Gdy w operacji biorą udział komponenty państw nienależących do sojuszu, wówczas jest to **koalicyjna operacja połączona**³³.

Z treści definicji operacji połączonych wynika, że możemy je podzielić na dwie grupy. Pierwsza to operacje prowadzone zgodnie z postanowieniami art. 5 traktatu waszyngtońskiego, czyli **operacje wojenne**, oraz druga – to **operacje inne niż wojna** obejmujące operacje reagowania kryzysowego. Wskazane są przy tym pewne wyjaśnienia interpretacyjne związane z dwoma terminami, które pojawiają się w opracowaniach na przedmiotowy temat. Chodzi o **działania połączone** i **operacje połączone**. W wyniku przeprowadzonych analiz zaproponowana została nadrzędność działań połączonych nad operacjami połączonymi.

Uznano, że termin **działania połączone** oznacza pełną integrację i koordynację niezbędnych składników siły sojuszu (państwa) skumulowaną w określonych przedsięwzięciach militarnych i niemilitarnych, które mają przybliżyć osiągnięcie celów na poziomie polityczno-strategicznym i strategiczno-wojskowym³⁴. Ze względu na potrzebę określonej jasności interpretacyjnej należy się zgodzić z powyższą propozycją, z zaznaczeniem elementów pewnej umowności hierarchicznej. Działania połączone uważane są często za bliższe obszarom niemilitarnym, a operacje

³¹ M. Wiatr, *Między strategią a taktyką*, Toruń 1999, s. 138.

³² *Słownik z zakresu...*, op. cit., s. 92.

³³ J. Pawłowski, *Istota...*, op. cit., s. 18.

³⁴ *Działania połączone. Część VIII. Zarys teorii użycia polskich sił zbrojnych w działaniach połączonych*, AON, Warszawa, s. 26.

połączone – obszarom militarnym. Nie można jednak wskazać wyraźnej granicy między tymi terminami.

W operacjach połączonych wiele uwagi przywiązuje się do planowania według klasycznych poziomów: **strategicznego, operacyjnego i taktycznego**. Określone są cele operacji, jej plan, sposoby działania i koordynacji wysiłków. Brane są pod uwagę wielkości determinujące planowanie operacyjne, do których zalicza się:

- stan końcowy,
- środek ciężkości,
- punkty decydujące,
- punkt kulminacyjny,
- czynniki operacyjne: siły, obszar, czas i informacja³⁵.

Wymienione determinanty nie są przeważnie wielkościami stałymi i mogą ulegać zmianom. Od wzajemnie powiązanych czynników operacyjnych w znacznej mierze zależą możliwości w prowadzonych operacjach połączonych. Podkreślenia wymaga wzrost znaczenia informacji w osiągnięciu celów operacyjnych. Wysoki stopień złożoności operacji połączonych wymaga skutecznego **dowodzenia operacyjnego**, definiowanego jako proces, w ramach którego dowódca zmusza podwładnych do działania zgodnie ze swoją wolą i zamiarami. Obejmuje on władzę i odpowiedzialność za użycie podległych mu sił i środków potrzebnych do wykonania zadania³⁶.

Wyróżnić tu należy podmiotowość w dowodzeniu i samodzielność dowódcy połączoną z odpowiedzialnością. Niewątpliwym autorytetem i specjalistą z zakresu dowodzenia operacyjnego jest M. Wiatr, który wyróżnia: twórczą działalność dowódcy, umiejętność przewidywania, zdolność do wyprzedzania przeciwnika w rozstrzygającym miejscu i czasie, umiejętność wymuszania oczekiwanych działań przeciwnika³⁷. Powyższe wyjaśnienia obrazują istotę dowodzenia w operacjach połączonych. Zaznaczyć jednak należy, że po wejściu Polski do NATO zmieniła się filozofia dowodzenia, która zapewnia kierowanie siłami zbrojnymi, zarówno w układzie narodowym, jak i sojuszniczym. Są to kwestie złożone, zapewniające autonomię narodowych systemów dowodzenia przy jednoczesnym dostosowaniu do wymagań Sojuszu.

Uwagi końcowe

Odnosząc się do całości problematyki związanej z relacjami sztuki wojennej z zasadniczymi kwestiami obronności państwa, można prognozować, że zachowają one swą aktualność, którą wskazują obecne tendencje rozwojowe. Utrzymana została także znacząca waga podsystemu militarnego w systemie obronności państwa. Wymagane są przy tym wysokie wskaźniki wartości potencjału militarnego,

³⁵ Ibidem, s. 50.

³⁶ *Doktryna taktyczna sił lądowych ATP – 35 B*, p. 0201.

³⁷ M. Wiatr, *Między strategią a taktyką*, Toruń 1999, s. 164.

zwłaszcza sił zbrojnych, ale także utrzymywanie gotowości do działań, zarówno w wymiarze narodowym, jak i sojuszniczym.

W tym kontekście za istotną uznano potrzebę przybliżenia i aktualizacji problemów teoretycznych i funkcjonalnych związanych ze sztuką wojenną, w tym jej części składowych: strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. Wymaga to jednak uwzględniania wielu istotnych przesłanek, zwłaszcza sojuszniczych procedur operacyjnych, postępu technologicznego i pojawiających się trendów rozwojowych. Powinno mieć to swój wyraz w zakresie doskonalenia operacji wojennych i pragmatycznego wprowadzania zasad wymaganych w operacjach połączonych. Zaznaczyć też trzeba, że realizowane zamiary w zakresach teorii i praktyki dotyczących wzmocnienia obronności, w tym potencjału militarnego, wymagają równoległych ocen środowiska bezpieczeństwa i pojawiających się zagrożeń. Można oczekiwać, że zaprezentowany w niniejszym artykule materiał, przedstawiający istotę sztuki wojennej w relacjach z żywotnymi problemami obronności państwa, przyczyni się do identyfikacji podstawowych kwestii w nakreślonym wyżej zakresie oraz stworzy płaszczyznę wyjściową do projektowania koncepcyjnego mającego na celu zarówno wzbogacanie teorii nauk o obronności, jak i doskonalenie sztuki wojennej.

LITERATURA

- [1] HUZARSKI M., WOŁEJSZO J. (red.), *Leksykon obronności, Polska i Europa*, Bellona 2014.
- [2] HUZARSKI M., *Zagadnienia taktyki wojsk lądowych*, Adam Marszałek, Toruń 1999.
- [3] KACZMAREK W., *Działania operacyjne wojsk lądowych*, AON, Warszawa 2004.
- [4] KOZIEJ S., *Teoria sztuki wojennej*, Bellona, Warszawa 2011.
- [5] LIDWA W., *Dylematy taktyki*, Wydawnictwo Menedżerskie PTM, Warszawa 2013.
- [6] PAŹDZIOREK P., *Wojskowa myśl operacyjna w konfliktach przełomu XX i XXI wieku*, Adam Marszałek, Toruń 2016.
- [7] POLAK A., JONIAK J. (red.), *Sztuka wojenna*, AON, Warszawa 2014.
- [8] POLAK A., KRAKOWSKI K. (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015.
- [9] POLAK A., PAŹDZIOREK P., *Wojna, konflikt, kryzys*, AON, Warszawa 2011.
- [10] *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, 2013.
- [11] *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, 2009.
- [12] WIATR M., *Między strategią a taktyką*, Adam Marszałek, Toruń 2002.